Böyük Çillə - Qara qış

Erkən düşüncədə qış Çillələrə və Boz aya bölünür. Çillə əslində "cehl" sözündən olub qırx rəqəmini bildirir. El-oba arasında qışın ən soyuq dövrünə, uğursuz hadisələrə "çillə" deyilir və ağırlıq, çətinlik mənasında başa düşülür.

Bir çox hallarda qışın əvəzedicisi kimi çillə sözü dərd-bəla, ağrı-acı, çətinlik, müşkül anlamındadır. Xalq arasında "çillə çəkmək", "çillə tökmək", "çillə-dağ eləmək", "çillə kəsmək" deyimləri də vardır ki, həmin ifadələr əslində əzab-əziyyət çəkmək, dərd-bəlanı tökmək, ağrı-acını, xəstəliyi, müşkülü kəsmək mənalarını daşıyır. Qışı dərd-bəla, çətinlik kimi qəbul etdiklərindən ulularımız onu iki yerə bölərək Böyük Çillə (dekabrın 20-dən yanvarın 30-dək olan qırxgünlük dönəm) və Kiçik Çillə (fevralın 1-dən 20-dək olan iyirmigünlük dönəm) adlandırmışlar. Qış yerini yaza təhvil verən zaman yandırılan tonqala el arasında "çillə qovan tonqal" deyilməsi və Novruzqabağı keçirilən mərasimlərə "çillə çıxartma", "çillə kəsmə" adı verilməsi də qışın ağrı-acı, dərd-bəla, sıxıntı kimi çillə obrazında folklor biçini qazandığını göstərir.

El arasında geniş yer alan "Qara qış", Böyük Çillə, Kiçik Çillə kimi adlar təbiətin sərt iqliminin tarixi-semantik məzmun daşıyıcısı kimi ortaya çıxmışdır. Qədim təsəvvürlərdə qışın bir çox obrazlarına müxtəlif münasibətlər də ifadə edilir. Eyni zamanda estetik düşüncədə çillə şəxsləndirilir, onun boyu, buxunu, gücü, hikkəsi, ümumilikdə daxili aləmi, xilqəti barədə söz açılır. Böyük Çillə xoşqılıqlıdır, insana o qədər də ziyan vurmur. Kiçik Çillə isə daha sərt təbiətli və amansızdır.

Artıq Böyük Çillə öz ömrünü başa vurmaq üzrədir. Bu, qış fəslinin ən uzun sürən vaxtının, birinci qırx gününün xalq arasındakı adıdır. Böyük Çillənin ilk gecəsi el arasında "şəbi-yelda" adlanır. El-obada Böyük Çillənin qarlı, tufanlı, sümük üşüdən günlərinə "Qara qış" da deyirlər. Bu müddətdə qış üzücü keçir, qar qarışıq küləklər olur. Qışın qışlığı çənindən, dumanından bəllidir. Çünki bu mövsümün çəni, dumanı qar gətirir. Bir xalq söyləməsində deyildiyi kimi, qış dumanı qar gətirər, yaz dumanı bar.

İnsanlar şumlanacaq torpağı Böyük Çillədə qış aratına qoyarlar. Arxları, kanalları təmizləyib qaydaya salarlar. Belə vaxtlarda uşaqlar da köməyə gələr, hamı bir-birinə əl tutar, ağacların dibini yumşaldarlar. "Qışda işini bilən, yazda-yayda ziyan çəkməz" deyiblər.

Ömrünü-gününü torpağa bağlayanlar ağacların, tənəklərin budanmasını Novruza qədər qurtarmalıdırlar. Bundan sonra onlara əl gəzdirmək olmaz. Çünki canlarındakı su göz yaşı kimi axıb tökülər və ağaclar kökündən quruya bilər.

Ulularımız deyib ki, Böyük Çillədə torpaq qırxını çıxardır, Kiçik Çillədə isə torpaq səhər yuxusundadır. Böyük Çillə barədə el-oba arasında gəzən neçə-neçə maraqlı deyimlər də var.

Belə söyləyirlər ki, bir gün Böyük Çillə deyir:

- Mən dolu qazanlar üstünə gəlmişəm, qarıları sağlam görmüşəm. Sonra təndirləri yandırtdım, kürsüləri qurdurdum, küplərin, çuvalların ağızlarını açdırdım.

Böyük Çillə qırx gün dövran sürüb gedir. Yolda Kiçik Çillə ilə rastlaşır. Hal-əhvaldan sonra Kiçik Çillə soruşur:

- A Böyük Çillə, de görüm, qırx gündür gəlib atını çapdın, bu qırx gündə nə gördün, neylədin, işin-gücün nə oldu?

Böyük Çillə nə gördüyündən, nə etdiyindən söhbət açır. Hikkəli Kiçik Çillə istehza ilə gülüb cavab verir:

- Eh, sən heç nə etməmisən ki... Mən gəlmişəm gör indi nələr edəcəyəm, nə tufan qoparacağam. Qazanları ağzı üstə çevirəcəyəm, adamları təndirdən salıb külfədən çıxaracağam, küpləri, xaralları boşaldacağam, üzüqoylu qoyub gedəcəyəm.

Onun coşduğunu görən Böyük Çillə deyir:

- Çox da öyünmə. Sən insanları tanımırsan. Mən qırxgünlük ömrümlə bir iş görə bilmədim. Sənin isə cəmicümlətani iyirmigünlük ömrün var. Bu iyirmi gündə heç yel də olub onların yanından ötə bilməzsən. Çünki qabağın yazdır, ömrün də azdır.

Böyük Çillə girəndə və çıxanda ulularımız məclis qurmuş, şirniyyat, isti xörəklər bişirmiş, əhvallarını xoş saxlamışlar. Adamlar bu üsullarla təbiətə təsir etmək, qışa bağlı olan hami ruhları mülayimləşdirmək istəmişlər. Eyni zamanda qış fəslinin hər bir çilləsində insanlar qışdan qorxmadıqlarını, ona qarşı mübarizəyə hazır olduqlarını bildirmək üçün çeşidli tədbirlərə əl atmış, ayinlər icra etmişlər.

Hazırladı:
İ.ƏLİYEVA,
"Azərbaycan"

Azərbaycan.- 2023.-27 yanvar.- S.12.